

Dissertasiya işi Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Musiqi tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Zemfira Həsən qızı Qafarova

Rəsmi opponentlər: sənətşünaslıq doktoru, professor
Gülzar Rafiq qızı Mahmudova

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Zemfira Kəlpəli qızı Abdullayeva

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Leyla Zəki qızı Quliyeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri: _____
Xalq artisti, professor
Fərhad Şəmsi oğlu Bədəlbəyli

Dissertasiya şurasının
elmi katibi: _____
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Leyla Ramiz qızı Zöhrabova

Elmi seminarın sədri: _____
sənətşünaslıq doktoru, professor
İmruz Məmməd Sadıx qızı Əfəndiyeva

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan musiqişünaslığının aktual mövzusu kimi özünü göstərən, zamanla daim yenilənən və inkişaf edən müxtəlif bəstəkarların yaradıcılığının tədqiqi müasir musiqi incəsənətinin əsas inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Hər zaman yeni təhlil metodları ilə seçilən bu mövzular öz elmi və təcrübi əhəmiyyətini qorumaqla yanaşı, musiqi tənqidinin də inkişafına xüsusi təkan vermiş olur. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin parlaq simalarından biri, Əməkdar İncəsənət Xadimi, əməkdar müəllim və pedaqoji elmlər doktoru, professor, Rusiya Pedaqoji və Sosial Elmlər Akademiyasının akademiki, bəstəkar Oqtay Rəcəbovun yaradıcılığına həsr edilmiş dissertasiya işinin mövzusu musiqi sənətinin bəstəkarlıq, pedaqoji, publisistik, ictimai funksiyalarının tədqiqi və təbliği baxımından aktualıq kəsb edir. Öz yaradıcılığında bu sahələri üzvi surətdə birləşdirən bəstəkar, pedaqoq, tədqiqatçı alim, musiqi ictimai xadim O.Rəcəbovun zəngin irsi bəstəkar yaradıcılığının tədqiqi ilə bağlı aktual mövzular sırasında yer alır.

O.Rəcəbovun yaratdığı çoxsaylı musiqi əsərləri, pedaqoji-metodiki dərs vəsaitləri, proqramları, hər zaman çalışdığı məsul vəzifələrdə ictimai xadim kimi ölkənin musiqi həyatında göstərdiyi aktiv fəaliyyəti onun çoxşaxəli yaradıcılığına tədqiqatçı marağını təmin etmişdir. Bəstəkar, pedaqoq-tədqiqatçı və ictimai xadim kimi O.Rəcəbovun samballı yaradıcılıq irsi milli köklərə bağlı etik və estetik məzmunu, mənəvi dəyərlərin parlaq tərənnümü ilə Azərbaycan musiqi incəsənətinin təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bəstəkarın kiçik və iri həcmli janrlarda bəstələdiyi musiqi əsərləri milli incəsənətə dəyərli töhfədir. Yaşından və sosial statusundan asılı olmayaraq müxtəlif dinləyici auditoriyasının sevgisini qazanmış bəstəkar hər zaman insan mənəviyyatının ali hislərini tərənnüm etməyə üstünlük vermişdir. Onun əsərlərində yer alan obrazlar aləmi saf və ülvi məhəbbət, vətən sevgisi, uşaqlara qayğı və diqqət hisləri aşılamaqla gənc nəslin mənəvi dəyərlər üzərində formalaşmasına təkan vermişdir. Xüsusilə azyaşlı

musiqiçilər üçün nəzərdə tutulmuş əsərlərdə musiqi dilinin milli köklərə sıx bağlılığı, sadə və anlaşılan üsul və metodların tətbiqi, eləcə də rəngarəng obraz-emosional məzmunu ilə dinləyici auditoriyasının böyük rəğbətini qazanmışdır. F.Əmirov, C.Hacıyev, D.Kabalevski kimi görkəmli ustadlardan dərs alan O.Rəcəbov yaradıcılığında öz müəllimlərinin bədii-estetik prinsiplərini davam etdirmiş, musiqi sənətinin müasir inkişaf yolunda irəliləməsi üçün əzmlə çalışmışdır. Onun fəaliyyəti bəstəkarlıqla yanaşı, musiqi tədrisinin inkişafına yönələn mühüm addımlarla, uğurlu nəticələr göstərmiş pedaqoji əhəmiyyətli tədqiqatlarla da səciyyəvidir. Bu baxımdan bəstəkarın yaradıcılığının tədqiq edilməsi musiqişünaslıq elminin müxtəlif sahələrinin inkişafı üçün əhəmiyyətlidir və aktuallıq kəsb edir. Dissertasiya işində bəstəkarın geniş yaradıcılıq irsindən kamera-instrumental və kamera-vokal sahələr tədqiqat obyektini kimi seçilmişdir. Kamera musiqisinin bəstəkar yaradıcılığında mövqeyi, musiqi pedaqoji istiqamətin inkişafına xüsusi təsiri və O.Rəcəbovun bu sahədə yaratdığı çoxsaylı əsərlər silsiləsi onun tədqiqatını tələb edir. Bu əsərlər xüsusi tədqiqat obyektini kimi ilk dəfə burada geniş nəzəri təhlil edilmişdir və onun elmi-təcrübi əhəmiyyəti mövzusunun aktuallıq dərəcəsini müəyyən edir.

Həm bəstəkar, həm də pedaqoq-tədqiqatçı kimi olduqca fəal çalışan bəstəkarın yaradıcılığı haqqında “Oqtay Rəcəbov” monoqrafiyası¹ R.İmanov tərəfindən 2014-cü ildə çap etdirilmişdir. Müəllif bəstəkarın çoxcəhətli yaradıcılığının demək olar ki, bütün sahələrinə toxunmuş və onun səciyyəvi cəhətlərini üzə çıxarmışdır. O.Rəcəbovun musiqi irsini əhatə edən hər bir əsər haqqında bu monoqrafiyada qısa şəkildə məlumat verilir. Qeyd edək ki, bəstəkar haqqında ilk və tək geniş həcmli monoqrafiya kimi R.İmanovun “Oqtay Rəcəbov” kitabı onun yaradıcılığının öyrənilməsi və təbliğində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Bəstəkarın yaradıcılığında yer alan ayrı-ayrı əsərlər bir neçə tədqiqat işlərində təhlil edilmiş, yaradıcılığının müxtəlif sahələrinə xas olan fərdi üslub xüsusiyyətləri haqqında məlumat yer almışdır. Bu baxımdan professor alim T.Seyidovun Azərbaycan fortepiano

---

¹ İmanov R.A. Oqtay Rəcəbov / R.A.İmanov. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2014. – 224 s.

musiqisinə həsr edilmiş monoqrafiyaları “XX əsr Azərbaycan Fortepiano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkar yaradıcılığı”² və “Развитие жанров азербайджанской фортепианной музыки”³ (Azərbaycan fortepiano musiqi janrlarının inkişafı), eləcə də L.Rzayevanın müasir fortepiano yaradıcılığı ilə bağlı araşdırmaları - “Fortepiano sənətinin tarixini vərəqləyərkən”^{4,5,6}, F.Əliyevanın Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında üslub axtarışları⁷, mərhələlər⁸ və yeni inkişaf yolları ilə bağlı monoqrafiyalar⁹ dəyərli elmi mənbə kimi çıxış edir.

Dissertasiya işinə cəlb edilmiş əsərlərin təhlili zamanı musiqi tarixi, nəzəriyyəsi, harmoniya, forma, milli məqam əsasları ilə bağlı Azərbaycan və rus musiqişünas alimlərinin əsərləri əsas istinad mənbəyi olaraq dəyərləndirilmişdir.

O.Rəcəbovun yaradıcı fəaliyyəti daim kütləvi informasiya vasitələrinin diqqət mərkəzində dayanır və müxtəlif media səhifələrində işıqlandırılmışdır. Bu baxımdan “Qafqazın Kabalevskisi-Oqtay Rəcəbov”¹⁰, “Qocalmayan nəğmələrin 70 yaşlı müəllifi

---

² Seyidov, T.M. XX əsr Azərbaycan Fortepiano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkar yaradıcılığı / T.M.Seyidov. – Bakı: Təhsil, – 2016. – 336 s.

³ Сеидов, Т.М. Развитие жанров азербайджанской фортепианной музыки / Т.Сеидов. – Баку: Шур, – 1992. – 307 с.

⁴ Rzayeva, L.S. Fortepiano sənətinin tarixini vərəqləyərkən // – Bakı: Musiqi dünyası, – 2000. – №3-4 (5), – s. 52-54.

⁵ Rzayeva, L.S. Fortepiano sənətinin tarixini vərəqləyərkən // – Bakı: Musiqi dünyası, –2001. – № 1-2 (7), – s.141-143.

⁶ Rzayeva, L.S. Fortepiano sənətinin tarixini vərəqləyərkən // – Bakı: Musiqi dünyası, – 2002. – №1-2 (11), – s. 81-85.

⁷ Əliyeva, F.Ş. Azərbaycan musiqisində üslub axtarışları / F.Ş.Əliyeva. – Bakı: Elm, – 1996. – 118 s.

⁸ Əliyeva, F.Ş. XX əsrin birinci yarısının tarixi inkişaf kontekstində Azərbaycan musiqi mədəniyyəti: / Sənətsünaslıq üzrə dok. dis. avtoref. / – Bakı, 2008. – 46 s.

⁹ Əliyeva, F.Ş. XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan musiqisinin yeni inkişaf yolları / F.Ş.Əliyeva. – Bakı: Elm, – 2012. – 207 s.

¹⁰ Qafqazın Kabalevskisi-Oqtay Rəcəbov [Elektron resurs] / <http://www.respublica-news.az/index.php/dig-r-x-b-rl-r/m-d-niyy-t/item/18388-gafqazin-kabalevskisi-ogtay-raedzaeov>

Bəstəkar Oqtay Rəcəbov”¹¹, “Oqtay Rəcəbovun yeni operası”¹² və s. başlıqlı məqalələrdə maraqlı məlumatla yanaşı, tamaşaçı mövqeyi nümayiş etdirilmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini Azərbaycan bəstəkarı O.Rəcəbovun kamera-instrumental və vokal yaradıcılığı təşkil edir. Dissertasiyada bu sahəyə aid olan bütün əsərlər əhatə edilir. Tədqiqatın predmetini isə bəstəkarın kamera-instrumental və kamera-vokal əsərlərində təzahür edən musiqi dilinin fərdi üslub xüsusiyyətləri təşkil edir. Dissertasiyada bu əsərlərin hər biri bilavasitə nəzəri təhlil edilərək üslub cizgiləri üzə çıxarılmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi bəstəkar Oqtay Rəcəbovun yaradıcılığının böyük bir hissəsini təşkil edən kamera – vokal və kamera – instrumental yaradıcılığında yer alan əsərlərin təhlil edilməsi və onun üslubuna xas olan səciyyəvi cəhətlərin üzə çıxarılmasından ibarətdir. Bu məqsədi həyata keçirmək üçün aşağıdakı vəzifələr nəzərdə tutulmuşdur:

- Bəstəkarın həyat və yaradıcılıq yoluna nəzər salmaq və burada kamera musiqisinin mövqeyini müəyyənləşdirmək;
- Kamera musiqisinin vokal və instrumental növlərini - janr, forma, həcm, obraz səciyyəsi baxımından qruplaşdırmaq;
- Kamera-vokal musiqiyə xas janrların nəzəri təhlilini apararaq əsas üslub xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq;
- Kamera-instrumental əsərləri nəzəri təhlilə cəlb etmək və onların bədii-estetik mahiyyətini, eləcə də pedaqoji rolunu müəyyənləşdirmək;
- Təhlilə cəlb edilmiş əsərlərdə təqdim edilən obraz-emosional məzmunun gənc nəslin tərbiyəsində nümunəvi rolunu işıqlandırmaq;
- Aparılmış təhlillərə əsaslanaraq bəstəkarın kamera musiqisinə xas üslub xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq və digər yaradıcılıq sahələri ilə əlaqələndirmək.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işində bəstəkar O.Rəcəbovun kamera musiqisinə baxış özünü həm tarixi, həm də nəzəri cəhətdən

---

¹¹ Qocalmayan nəğmələrin 70 yaşlı müəllifi Bəstəkar Oqtay Rəcəbov [Elektron resurs] / <http://azpress.az/index.php?sectionid=news&id=8004>

¹² Oqtay Rəcəbovun yeni operası [Elektron resurs] / https://525.az/site/?name=xeber&news_id=36874#gsc.tab=0

bürüzə verir. Belə ki, tədqiqat işinin həyata keçirilməsi zamanı bəstəkarın yaradıcılıq yoluna nəzər salınmış, tarixi əhəmiyyəti işıqlandırılmışdır. Tədqiqata cəlb edilən əsərlər isə nəzəri cəhətdən təhlil edilmiş, musiqi dilinin səciyyəvi xüsusiyyətləri üzə çıxarılmışdır. Beləliklə də, tədqiqat işində tarixi, nəzəri və müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir. O cümlədən, musiqişünaslığın ümumi nəzəri prinsipləri, Azərbaycan, həmçinin xarici ölkə musiqişünaslarının tədqiqatlarında işlənmiş əsas müddəalar dissertasiyanın metodoloji əsasını təşkil edir.

Elmi-metodoloji baza kimi Azərbaycan musiqişünas alimləri Ü.Hacıbəylinin, E.Abasova, G.Abdullazadə, R.Zöhrabov, Z.Səfərova, eləcə də rus musiqişünasları B.Asafyev, L.Mazel, E.Nazaykinski, V.Vinoqradov və digərlərinin tədqiqatları əsas götürülmüşdür.

Təhlilə bəstəkarın kamera musiqisində yer alan əsərlər cəlb edilmişdir. O cümlədən, burada O.Rəcəbovun fortepiano üçün nəzərdə tutulmuş “14 miniatür”, “Fortepiano üçün 10 pyes” silsilələri, iki fortepiano üçün “Qaytağı”, “Yəhudi mövzularına Rapsodiya”, iki cilddən ibarət 50 Azərbaycan xalq mahnı işləmələri, iki sonatina, a cappella xor üçün “Dörd rübai”, “Altı vokaliz” silsilələri, 10 Azərbaycan xalq rəqsi əsasında xor işləmələri, “Segah” əsəri, “Fortepiano və simli orkestr üçün 2 saylı Konsert-Poema” və “Anaları qoruyun” romans silsiləsi bilavasitə təhlil edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Dissertasiya işində O.Rəcəbovun kamera instrumental və vokal yaradıcılığı tədqiq edilir. Aparılan təhlillər və əldə edilən nəticələr əsasında müdafiyyə çıxarılan müddəalar aşağıdakılardır:

- Bəstəkarın kamera və vokal musiqisi həm kiçik, həm də iri həcmli janrları özündə ehtiva etməklə yaradıcılığının böyük bir qismini təşkil edir və burada miniatür janrların üstünlüyü özünü göstərir;

- Bəstəkarın kamera musiqisində xalq yaradıcılığına özünəməxsus münasibət - instrumental janrların xor təfsirində, eləcə də monodik muğam ifasının xor səslənməsində təcəssüm edilən üsul və ifadə tiplərinin tətbiqi ilə səciyyəvidir;

- Kamera-instrumental yaradıcılıqda azyaşlı pianoçular üçün nəzərdə tutulmuş janr və formaların üstünlüyü müşahidə edilir, eləcə

də fortepiano miniatürlərində sadə musiqi ifadə vasitələrinin tətbiqi ilə əsərlərin pədaqoji və metodik mahiyyətinin nəzərə alınması müşahidə olunur.

- Həcmindən və növündən asılı olmayaraq uşaq həyatını təsvir edən, eləcə də ana-bala münasibətlərini, vətənə sevgi, qəhrəmanlıq və sədaqət hislərini tərənnüm edən obraz-emosional məzmunun üstünlüyü səciyyəvidir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi ilk növbədə onun mövzusu ilə bağlıdır. Belə ki, O.Rəcəbovun kamera musiqisi ayrıca tədqiqat obyektini kimi ilk dəfə bu dissertasiyada öyrənilir. Araşdırmalar zamanı bəstəkarın kamera musiqisində yer alan əsərlərin əksəriyyəti ilk dəfə nəzəri təhlil edilir ki, bu da işin elmi yeniliyini müəyyənləşdirir. Beləliklə, tədqiqatın elmi yenilikləri aşağıdakı müddəalarla göstərilə bilər:

- Bəstəkar O.Rəcəbovun kamera-instrumental və kamera-vokal yaradıcılığı xüsusi tədqiqat obyektini kimi araşdırılmışdır;

- O.Rəcəbovun fortepiano musiqisinin geniş təhlil nəticəsində özünəməxsus üslub xüsusiyyətləri üzə çıxarılmışdır;

- Tədqiqata cəlb edilən əksər əsərlər ilk dəfə təhlil edilmişdir;

- Bəstəkarın xalq musiqi janrlarına özünəməxsus münasibəti kamera əsərləri kontekstində işıqlandırılmış və təhlillərlə əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində fortepiano və xor əsərləri nəzəri şəkildə təhlil edilmiş, bəstəkarın musiqi üslubuna xas cəhətlər müəyyən edilmişdir. O cümlədən, təhlil zamanı əsərlərin ifaçılıq prinsipləri nəzərdən keçirilmişdir. Bu baxımdan aparılan təhlillər və əldə olunan nəticələr ali və orta ixtisas musiqi tədrisi müəssisələrində elmi və metodik mənbə kimi istifadə edilə bilər. Dissertasiyanın materiallarını “Musiqi tarixi”, “Musiqi əsərlərinin təhlili”, “Azərbaycan musiqi tarixi” kimi fənlərdə, o cümlədən yeni tədqiqatlarda elmi mənbə kimi dəyərlənmək mümkündür.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri Azərbaycan, Türkiyə və Ukrayna kimi ölkələrin beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləşdirmə sistemlərinə daxil olan dövrü elmi nəşrlərdə dərc olunan 6 məqalədə öz əksini tapmışdır.

Mövzu ilə bağlı 3 məruzə yerli və beynəlxalq elmi-nəzəri konfranslarda dinlənmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat işi Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Musiqi tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil (hər fəsildə üç paragraf olmaqla), nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. O cümlədən, Giriş bölməsi 6 səhifə, 11 110 işarə; birinci fəslin birinci paragrafı 16 səhifə, 28 944 işarə; ikinci paragrafı 21 səhifə, 26 779 işarə; üçüncü paragrafı 25 səhifə, 32 138 işarə sayı həcmindədir. İkinci fəslin birinci paragrafı 19 səhifə, 23 131 işarə; ikinci paragrafı 32 səhifə, 46 497 işarə; üçüncü paragrafı 27 səhifə, 40 019 işarə sayı həcmindədir. Dissertasiyanın Nəticə bölməsi 5 səhifə, 7870 işarə; istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 10 səhifə, 13 972 işarə, ümumi dissertasiya işə (istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla) 157 səhifə və 218 243 işarə sayı həcmindədir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın birinci fəslə **“Oqtay Rəcəbovun kamera-vokal yaradıcılığının üslub xüsusiyyətləri”** adlanır. Bu fəsil özündə üç paragrafı birləşdirir. Birinci paragraf **1.1. “Oqtay Rəcəbovun yaradıcılıq portreti”** adlanır. Bu paragrafda bəstəkarın yaradıcılıq yoluna nəzər salınmış, müraciət etdiyi janrlar haqqında məlumat verilmişdir. XX əsrin 70-ci illərində yaradıcılığa qədəm qoymuş bəstəkarlar sırasında Oqtay Rəcəbovun xüsusi yeri və özünəməxsus mövqeyi onun zəngin yaradıcılıq irsi, musiqi-ictimai və elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə müəyyənləşir. Bəstəkar, pedaqoq, ictimai xadim kimi geniş yaradıcılıq sahələrində uğurla fəaliyyət göstərən istedadlı sənətkar hər zaman işgüzarlığı, peşəsinə qarşı məsuliyyət və nizam-intizamlığı ilə seçilmiş, gənc nəslin estetik zövqünün formalaşmasında fəal iştirak etmişdir. Bu fəallıq onun ictimai və pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı, bəstəkarlıq irsində də müşahidə edilir.

Azyaşlı musiqiçilər üçün xeyli sayda əsərlərin müəllifi olan O.Rəcəbov onların musiqi estetik zövqünün milli dəyərlər üzərində köklənməsi istiqamətində çalışmış, sənətin peşəkar meyarlarına yiyələnmək yolunda atılan addımların möhkəm və inamlı olması üçün bir sıra metodik işlər ərsəyə gətirmişdir.

O.Rəcəbovun həm bəstəkar, həm də tədqiqatçı alim-pedaqoq kimi yaradıcılıq irsi olduqca zəngin və böyükdür. Onun zəhmətkeş və yorulmaz əməyi həm yazılan əsərlərin sayı və sambalında, həm də musiqi tədrisi sahəsində apardığı tədqiqatlarda özünü göstərir. O.Rəcəbov yaradıcılığı boyu bu günə qədər musiqinin demək olar ki, bütün janrlarına müraciət etmişdir. Bəstəkarın elmi-pedaqoji araşdırmaları da öz müvəffəqiyyətli nəticəsini çox gözlətməmişdir. Onun rəhbəriyi ilə həyata keçirilən bir sıra layihələr, elmi və pedaqoji eksperimentlər tez bir zamanda öz uğurlu nəticəsini göstərərək ölkənin musiqi tədrisində mühüm rol oynamışdır. Bu baxımdan böyük rus bəstəkarı D.Kabalevskinin təklifi ilə yeni musiqi proqramları üzərində apardığı uğurlu fəaliyyəti misal ola bilər. *“Eksperimental musiqi proqramlarının müəllifi kimi tanınan bəstəkar-pedaqoq bu istiqamətdə işlərini bu gün də uğurla davam etdirir. Onun bilavasitə rəhbərliyi və müəllifliyi ilə 1996-2010-cu illərdə ümumtəhsil və musiqi məktəbləri üçün nəşr olunan 16 adda “Musiqi”, “Musiqi ədəbiyyatı” dərsliyi, “Fortepianoda çalmaq üçün müntəxəbat” və “Elementar musiqi nəzəriyyəsi” tədris vəsaitləri çox sayda tirajlanmış və bu gün də onlardan istifadə olunur”*¹³.

Bütün bunlarla yanaşı bəstəkar O.Rəcəbov uzun illər (1978-1992) Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri komitəsində çalışaraq, “Məktəblilərin musiqi klubu” verilişinin aparıcısı olmuşdur. Uşaqların musiqi zövqünün formalaşması göründüyü kimi O.Rəcəbovu yaradıcılığının hər sahəsində narahat etmişdir. Onun uşaqlar üçün hazırladığı dərsləklər, proqramlar, eləcə də bəstələdiyi müxtəlif janrlı musiqi əsərləri bu fəaliyyətin bariz nümunəsi kimi çıxış edir.

---

¹³ Alishli C. Tanınmış bəstəkar Oqtay Rəcəbovun 75 illiyinə həsr olunmuş yubiley tədbiri keçirilib / Bakı: AZƏRTAC, – 07 oktyabr, – 2016. [Elektron resurs] /https://azertag.az/xeber/Taninmis_bestekar_Oqtay_Recebovun_75_illiyine_hesr_olunmus_yubiley_tedbiri_kechirilib-999580

O.Rəcəbovun musiqi irsi özündə musiqili səhnə əsərləri, kamera instrumental musiqi, simfonik, xor və vokal janrları əhatə edir. Burada həm uşaqlar, həm də böyüklər üçün nəzərdə tutulmuş əsərlər yer almışdır. Uşaqlara qarşı hər zaman həssaslıq nümayiş etdirən bəstəkar onlar üçün operalar, mahnılar, kiçik həcmli pyeslər bəstələmişdir. Onun Azərbaycan, rus və ingilis əlifbası üçün nəzərdə tutulan “Nəğməli əlifba” məcmuələri, “Anam, nənəm, bir də mən”, “Çörək haqqında nəğmələr” mahnı topluları bu qəbildəndir.

O.Rəcəbovun rəngarəng janrlarla səciyyəvi olan yaradıcılığını vokal və instrumental növə ayırmaq olar. Instrumental musiqi özünü iri və kiçik həcmli musiqi janrlarında göstərir. Buraya bəstəkarın müxtəlif alətlər üçün bəstələnmiş miniatürləri, konsert pyeslər və simfonik orkestrin müşayiəti ilə yazılmış konsertlər daxildir. Onların sırasında fortepiano və simfonik orkestr üçün konsert və konsert-poema, pyeslər məcmuələri, iki fortepiano üçün “Qaytağı”, üç caz kompozisiyası, “Yəhudi mövzularına Rapsodiya”, 50 Azərbaycan xalq mahnı işləmələri, iki sonatina yer alır. O cümlədən, buraya bəstəkarın violonçel və simfonik orkestr üçün konserti, fleyta və fortepiano üçün skerso, skripka və fortepiano üçün sonatası da daxildir.

Instrumental musiqi həm də doqquz simfoniya, “Çingiz” simfoniya-rekviyem kimi iri həcmli janrlarla səciyyəvidir. Bəstəkarın ilk simfoniyası XX əsrin 70-ci illərində yazılmışdır. O.Rəcəbovun yaratdığı obrazlar ələmi rəngarəng və fərqli sosial statusa, yaş həddinə, dünya görüşünə malik olsalar da, onları bir amal birləşdirir. Onun əsərlərində tərənnüm edilən mövzular hər zaman insanlığın humanist ideyalarını ifadə edir.

Bəstəkarın oratoriya janrında təcrübəsi öncə “Xocalı” əsərində baş tutmuşdu. “Heydər” oratoriyasında isə O.Rəcəbovun vokal musiqi üslubu obraz-emosional məzmunun ustalıqla təcəssümündə özünü göstərir. Heydər Əliyevin obrazı bəstəkarın həm də kiçik həcmli vokal əsərlərində, o cümlədən “Ulu öndər” adlanan mahnılar məcmuəsində tərənnüm olunur. Vətən obrazı “Vətən nəğmələri” adlı məcmuədə toplanmışdır. Onu təşkil edən 35 mahnının hər biri vətənə ithaf edilən müxtəlif məzmunlu və rəngarəng obrazlarla zəngin nümunələr kimi musiqi xəzinəmizə daxil olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, mahnı janrı bəstəkarın yaradıcılığında olduqca mühüm

yer tutur. Bəstəkar hər zaman bu janra müraciət etmiş və onun yüzlərlə nümunəsini yaratmışdır. Belə məcmuələrdən biri də “İlahi nəğmələr”dir. Vokal musiqi janrlarına olan maraq onun iri həcmli musiqi səhnə əsərlərində də ifadə olunur. O.Rəcəbovun uşaqlar üçün dörd operası mövcuddur. Onlardan hər biri uşaqlarla bağlı nağıl və əfsanələrə əsaslanır. O.Rəcəbovun uşaqlar üçün bəstələdiyi “Göyçək Fatma” (libretto müəllifi M.Dilbazi), “Dınqır sazım” (libretto müəllifi S.Nuruqızı), “Xeyir və Şər” (libretto müəllifi M.Dilbazi) və “Tıq-tıq xanım” (libretto müəllifi Ə.Ağayev) operalarının süjeti eyni adlı nağıllardan çox tanışdır. Musiqili səhnə janrlarına olan maraq O.Rəcəbovun yaradıcılığında digər əsərlərlə də öz əksini tapmışdır. Belə ki, O.Rəcəbov 2001-ci ildə “Əlin cibində olsun”, 2006-cı ildə isə “Şeytanın yubileyi”, 2015-ci ildə isə “Əliqulu evlənilir” adlı musiqili komediyalarını bəstələmişdir.

O.Rəcəbovun yaradıcılığında özünəməxsus mövqeyə sahib olan xor musiqisi bir sıra yeni cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir. İlk növbədə maraq doğuran əsas məqam bəstəkarın xor üçün seçdiyi janr dairəsi ilə bağlıdır. Onun xor üçün yazılmış xalq rəqslərinin işləmələri, rübailər, eləcə də “Segah” muğamı maraqlı təfsir vasitələri ilə yeni yanaşma tərzini nümayiş etdirir. Bəstəkarın yaradıcılığında xüsusi yer tutan kamera musiqisi də iri və kiçik həcmli janrlarla səciyyəvidir. Burada əsas yeri fortepiano musiqisi tutur. Bəstəkar bu alət üçün iki konsert və xeyli sayda kiçik həcmli miniatürlər bəstələmişdir.

Beləliklə, söyləmək olar ki, O.Rəcəbov yaradıcılığı boyu klassik musiqinin əksər janrlarına müraciət etməklə zəngin irs yaratmışdır. Onun daxilində proqramlı və proqramsız, vokal və instrumental, kiçik və iri həcmli əsərlər yer alır. Bəstəkar hansı janra müraciət etməsindən asılı olmayaraq onun ilham mənbəyi kimi humanist ideyalar, saf və ülvi hislər, vətənpərvər qəhrəmanlar çıxış edir. Eləcə də milli köklərə sıx bağlı və müasir musiqi ifadə vasitələri ilə zəngin olan yaradıcı üslubu bu əsərlərin əsas qayəsini təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bəstəkarın son illərdə ərsəyə gətirdiyi “Atatürk” operası, Xor və simfonik orkestr üçün “Zəfər himni” kantatası (əsər 2021-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin doğum günündə səslənmişdir) tükənməz yaradıcı potensialının bariz nümunəsi kimi çıxış edir. Dövlət O.Rəcəbovun

yorulmaz fəaliyyətini, dərəyli yaradıcılığını, əməksevər və çalışmaq əzmi ilə xarakterik olan şəxsiyyətini yüksək qiymətləndirmişdir. Bəstəkar müxtəlif illərdə dəyərli mükafat və fəxri adlarla təltif edilmiş, o cümlədən 1985-ci ildə əməkdar müəllim, 2006-cı ildə “Tərəqqi medalı”na layiq görülmüş və 2011-ci ildən prezidentin fərdi təqaüdüçüsü, 2019-cu ildə isə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar İncəsənət Xadimi fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

Birinci fəslin ikinci paragrafı **1.2. “Oqtay Rəcəbovun kamera-vokal əsərlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri”** adlanır. Bu paragrafda bəstəkarın bir sıra kamera-vokal janrında yazılmış əsərləri, o cümlədən “Altı Vokaliz”, “Dörd Rübai”, xor üçün “Segah” əsərləri təhlilə cəlb edilmişdir. Musiqinin müxtəlif növlərində maraqlı əsərlər yaratmış O.Rəcəbov müraciət etdiyi janrlara özünəməxsus yanaşma tərzini nümayiş etdirir. Mətn və musiqinin vəhdətindən təşkil edilmiş xor musiqi janrlarının özünəməxsus təəcəssümü bəstəkarın “Altı vokaliz” silsiləsində də müşahidə olunur. Xor üçün nəzərdə tutulan əksər musiqi janrlarında mətnin iştirakı qeyd-şərtsiz tələb olunur. Lakin O.Rəcəbovun xor üçün bir sıra əsərlərində mətn amili xor ifaçılığının müxtəlif ifadə vasitələri ilə əvəz edilmişdir. “Altı vokaliz” silsiləsi də bu qəbildəndir. A capella xor üçün nəzərdə tutulmuş vokalizlərin musiqi dilinə nəzər saldıqda burada daha çox polifonik üslubunun üstünlük təşkil etdiyini görmək mümkündür. Lakin bəstəkar polifonik ifadə vasitələrini xalq musiqi janrlarının səciyyəvi cəhətləri ilə ustalıqla birləşdirərək maraqlı və özünəməxsus xor nümunələri yaratmağa müyəssər olmuşdur. Bu nümunələrdə vokal səsin imkanları xor ifaçılığının bədii və texniki ifadə vasitələri ilə zənginləşdirilmiş, onun yeni tembr, obraz-emosional keyfiyyətləri üzə çıxarılmışdır. Xor ifaçılığına özünəməxsus və maraqlı yanaşma tərzini nümayiş etdirən bəstəkarın fərdi üslub xüsusiyyətləri vokalizlərdə də parlaq şəkildə təzahür olunmuşdur.

O.Rəcəbovun yaradıcılığında xor musiqisi maraqlı və özünəməxsus janr cəhətlərinə malikdir. Onun 1970-ci ildə görkəmli Azərbaycan şairəsi Məhsəti Gəncəvinin sözlərinə bəstələdiyi dörd rübai də bu qəbildəndir. Bəstəkarın rübailər əsasında bəstələdiyi xor miniatürləri dörd səsli a cappella xor üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Xalq musiqisindən ustalıqla bəhrələnən bəstəkar O.Rəcəbovun yaradıcılığında muğam müxtəlif təzahür formaları ilə təşəkkül tapır. Xor üçün nəzərdə tutulmuş “Segah” muğamı onlardan biri kimi çıxış edir. Əsər dörd səsli a cappella xor üçün nəzərdə tutulmuşdur və yeddi nömrədən ibarətdir. Bəstəkar “Segah” kompozisiyasında muğam dəstgahına, onun quruluş və ifaçılıq xüsusiyyətlərinə maraqlı və özünəməxsus münasibət nümayiş etdirir. O.Rəcəbovun kompozisiyasında hissələrin ayrılması fərqli cəhət kimi çıxış edir. Bundan başqa sonuncu hissənin fərqli muğam-dəstgahına aid olması və silsiləni tamamlaması da bu əsəri digərlərindən fərqləndirən əsas cəhət kimi qeyd edilməlidir.

Birinci fəslin üçüncü paragrafı **1.3. “Oqtay Rəcəbovun çoxsəsli xor üçün yazılmış işləmələrinin və romanslarının bədi məzmunu və təhlili”** adlanır. Bu paragrafda O.Rəcəbovun xor üçün on xalq rəqs işləməsi, eləcə də səs və fortepiano üçün “Anaları qoruyun” romans məcmuəsi təhlil edilmişdir. Bəstəkarın yaradıcılığında özünəməxsus yer alan xor musiqisi müxtəlif janrlarla tərənnüm olunur. Xor üçün “Segah” muğamı, “Heydər” oratoriyası, “Çingiz” simfoniya-rekviyemi, eləcə də xalq rəqslərinin xor üçün işləmələri xor musiqisinin maraqlı nümunələri sırasında yer almışdır.

O.Rəcəbov on xalq rəqsini dörd səsli qarışıq xor üçün işləmişdir. Bu nümunələr sırasında “Cığ-cığa”, “Xalabacı”, “Turacı”, “Şələxo”, “Darçını”, “Keçiməməsi”, “Qulu rəqsi”, “Yüzbir”, “Brilliant”, “Vağzalı” rəqslərinin işləmələri vardır.

Bütün işləmələrdə rəqslərin əsas melodiyası olduğu kimi qorunub saxlanır və əsas etibarilə onun ifası Soprano səslərinə həvalə edilir. Bas və Tenor səslərinin instrumental zərb müşayiəti yaratması isə xor işləməsi üçün maraqlı tapıntı kimi qeyd oluna bilər. İşləmələrdə müşahidə olunan yüksək diapazon, alterasiyalı harmonik tərkiblər və bəzi rəqslərə xarakterik olan mürəkkəb ritmik struktur xor kollektivindən xüsusi hazırlıq tələb edir. Bəstəkar xor işləmələrində rəqs janrına xarakterik olan hərəkətliliyi, instrumental musiqiyə xas ifa tərzini, mühüm əhəmiyyət kəsb edən zərb müşayiətini *a cappella* xor partiturasının imkanları daxilində ustalıqla canlandırma bilmişdir.

O.Rəcəbov yaradıcılığının müxtəlif mərhələlərində daim mahnı janrına müraciət etmişdir. Onun mahnılarında həyat və insanla,

təbiətlə bağlı müxtəlif mövzu və obrazlar dairəsi özünü göstərir. Bəstəkarın mahnıları dövrün tanınmış müğənniləri, o cümlədən Y.Rzazadə, M.Babayev, F.Kərimova, İ.Quliyeva, A.Orucova, T.Əmrah, A.Zeynallı, H.Anatollu, E.Rəhimova və başqaları tərəfindən ifa edilərək böyük müvəffəqiyyət qazanmışdır. Mahnılar N.Kəsəmənli, V.Əziz, M.İsmayıl, F.Mehdi, R.Rövşən, N.Nəcəfoğlu, G.Tənha və digər şairlərin mətnlərinə yazılmışdır. Bəstəkarın 2011-ci ildə çap olunmuş “Könül nəğmələri” mahnı toplusunda on dörd mahnı yer alır. Burada sevgi, həsrət, vüsəl, ayrılıq kimi mövzular lirik musiqi dili ilə tərənnüm olunur.

Mahnıların yanaşı, bəstəkar romans janrına da müraciət etmişdir. İçində doqquz romans toplanmış “Anaları qoruyun” məcmuəsi 1988-ci ildə çap olunmuşdur. *“Məcmuədə iki vokal silsilə vardır. Hər iki vokal silsilə soprano və fortepiano üçün rus dilində yazılmışdır. Birinci silsilənin sözləri Azərbaycan şairi Məmməd İsmayıl (5 mahnı), ikinci silsilənin sözləri Rəsul Həmzətova (4 romans) məxsusdur”*¹⁴.

Məcmuədə “Мои годы” (Mənim illərim), “Будь вечностью” (Həmişə ol), “Любовью к женщине” (Qadına sevgi), “Ты не пришла” (Sən gəlmədin), “Любовь” (Məhəbbət), “Мама” (Ana), “Мамина колыбельная” (Ana laylası), “Сыночек” (Oğlum), “Песня мамы, когда ткала ковер” (Ananın xalça toxuyarkən mahnısı) mahnıları yer almışdır. Göründüyü kimi silsilədə ana məhəbbəti və sevgi mövzuları xüsusilə seçilir. Apardığımız təhlil əsasında demək olar ki, O.Rəcəbovun romans silsiləsi nəcib və ülvə hislərin, ana və bala arasında olan sərhədsiz sevgi duyğularının tərənnümünə həsr edilmişdir.

Onların sırasında qadına olan sevgini ifadə edən bir neçə romans da yer alır. Ümumilikdə bəstəkar insan cəmiyyətinin mənəvi dəyərlərini təcəssüm etdirən bəşəri hislərin obrazlı və rəngarəng boyalarla ifadəsini sadə və aydın təfsir vasitələri, incə və zərif melodik dili ilə ustalıqla yaratmağa nail olmuşdur.

Dissertasiya işinin ikinci fəslə **“Oqtay Rəcəbovun kamera-instrumental musiqisi”** adlanır və üç paragrafı əhatə edir. Birinci

---

¹⁴ İmanov R.A. Oqtay Rəcəbov / R.A.İmanov. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2014. – s 83.

paraqraf 2.1. “Oqtay Rəcəbovun fortepiano üçün bəstələdiyi kiçik həcmli əsərlərinin təhlili” adlanır. Bu paraqrafda bəstəkarın fortepiano üçün “14 miniatür” silsiləsi və bir sıra kiçik həcmli pyeslər təhlil edilmişdir. Oqtay Rəcəbovun fortepiano üçün “14 miniatür” silsiləsi azyaşlı pianoçular üçün nəzərdə tutulmuşdur. Silsilədə on dörd kiçik həcmli, müxtəlif janr və formalı pyeslər yer almışdır. Bəstəkar 2004-cü ildə yazmış olduğu bu silsiləni Azərbaycanın Xalq artisti, professor, görkəmli pianoçu Fərhad Bədəlbəyliyə həsr etmişdir.

Silsilənin pyesləri uşaq həyatının müxtəlif səhnələrini əks etdirən kiçik miniatürlərdir. Bəstəkar həm müxtəlif əhval-ruhiyyəli mənzərələrlə, həm də əsər daxili təzadlı boyalarla uşaq fantaziyasının rəngarəng səhnələrini yaratmağa nail olmuşdur. Pyeslərin adları müxtəlif meyarlara əsaslanır. Burada müxtəlif janrları səciyyələndirən pyeslərlə yanaşı, obraz-emosional xarakterə istinad edən adlar da yer almışdır. Pyeslərdə xalq musiqi yaradıcılığından, milli məqam-intonasiya mənbəyindən geniş istifadə olunmuşdur. O.Rəcəbovun fortepiano üçün “14 miniatür” silsiləsi azyaşlı pianoçular üçün maraqlı töhfə olmaqla yanaşı, musiqi məktəblərində tədris proqramının zənginləşməsi, eləcə də ifaçıların bədii-estetik zövqünün milli köklərə bağlı şəkildə formalaşmasına təkan verən dəyərli nümunədir.

O.Rəcəbovun yaradıcılığında fortepiano üçün yazılmış əsərlər sırasında kiçik həcmli pyeslər üstünlük təşkil edir. Daim kiçik pianoçuların bədii-estetik zövqünün formalaşmasında, musiqi marağının geniş dairəsini əhatə edən bəstəkar fortepiano üçün yazdığı on kiçik pyesdə müxtəlif janrlara müraciət etmiş, rəngarəng obrazlar yaratmışdır. Təhlil etdiyimiz on pyes arasında dördüncü nömrə də daxil olmaqla son dörd pyes arasında məzmun ümumiliyi onları sanki bir silsilə altında birləşdirmişdir. “Zarafat”, “Dəcəllər”, “Lirik vals”, “Barkarolla” və “Lirik rəqs” pyesləri isə daha çox uşaq dünyasının müxtəlif əhval-ruhiyyəsini, emosional durumunu özündə ifadə etməklə bir məzmun altında birləşir. Pyesləri ümumiləşdirən və bir-birindən fərqləndirən cəhətlər sırasında seçilmiş faktura tipi, mövzunun inkişaf üsulları, polifonik üslubun istifadəsi və s. yer almışdır. Xüsusilə mövzunun müxtəlif registrlərdə səsləndirilməsi, dinamik nüanslar vasitəsilə yaranan təzadlar əksər pyeslərdə

müşahidə edilir. Təhlil edilən əsərlər gənc pianoçunun estetik zövqünün formalaşmasında, eləcə də bədii-texniki ifaçılıq qabiliyyətinin inkişafında dəyərli vəsait kimi çıxış edir.

İkinci fəslin ikinci paragrafı **2.2. “Oqtay Rəcəbovun xalq mahnıları əsasında fortepiano işləmələri”** adlanır. Bu paragrafda xalq mahnıları əsasında iki dəftərdən ibarət məcmuə təhlilə cəlb edilmişdir. İki hissədən ibarət məcmuədə 50 (I cild-24, II cild-26) nümunə yer almışdır. Birinci məcmuə 2005-ci ildə işıq üzü görmüşdür.

2006-cı ildə çap olunmuş ikinci cilddə 26 miniatür toplanmışdır. Bu cildi birincidən fərqləndirən əsas cəhət işləmələrin həcmi və fakturasında hiss ediləcək dərəcədə mürəkkəbliyin olmasıdır. Burada yer alan nümunələr uşaq musiqi məktəblərinin yuxarı sinifləri üçün də maraqlı dərs vəsaiti ola bilər. İşləmələrdə əsas xüsusiyyətlərdən biri xalq mahnısının melodiya, ritm, temp, forma kimi səciyyəvi elementlərinin qorunub saxlanmasıdır. Bu da milli sərvətimiz olan el nəğmələrinin gənc pianoçular tərəfindən asan mənimsənilməsinə təmin edir. Burada daha çox period, sadə iki və üç hissəli formalar üstünlük təşkil edir. İşləmələrdə əsas melodiya şəffaf və yadda qalan, asan ifa olunan şəkildə verilir. Müşayiət partiyasında isə akkordlu və arpeciolu quruluşlar yer alır. Bir sıra işləmələrdə bəstəkar mahnının vokal-instrumental ifasını əsas götürmüşdür. Bu səbəbdən bəzi işləmələrdə mahnının instrumental partiyasına xas musiqi materialı da yer almışdır. Xalq mahnısına məxsus məqam-intonasiya xüsusiyyətləri həm melodiyada, həm də işləmələrin harmonik dilində mühüm rol oynayır. Bəstəkar gənc ifaçının musiqi təfəkkürünü və hazırlığını nəzərə alaraq hədsiz xromatizmlərə, mürəkkəb quruluşlara, texniki çətinlik yarada biləcək üsullara yer verməmişdir. Lakin xalq mahnısına xas olan motiv və ya cümlələrin dəfələrlə təkrarlanması işləmələrdə müxtəlif harmonik tərkiblərlə, trel və melizmlərlə, eləcə də müxtəlif fiqurasiyalarla, partiyaların yerdəyişməsi ilə rəngarəng şəkildə təqdim edilmişdir. Beləliklə, O.Rəcəbovun 50 Azərbaycan xalq mahnısı əsasında iki cilddən ibarət məcmuəsi öz səciyyəvi cəhətləri, bədii və texniki ifaçılıq məsələləri ilə milli fortepiano musiqisinə dəyərli töhfədir. Bu məcmuələr uşaq musiqi məktəblərinin həm aşağı, həm də nisbətən yuxarı siniflərində pedaqoji repertuarda faydalı şəkildə dəyərləndirilə bilər.

İkinci fəslin üçüncü paragrafı 2.3. **“Oqtay Rəcəbovun fortepiano üçün “Konsert-Poema”, “Yəhudi mövzularına Rapsodiya”, “Qaytağı” və iki sonatında janrın təcəssüm xüsusiyyətləri”** adlanır və adı çəkilən əsərlər təhlil olunur. O.Rəcəbovun fortepiano və simli orkestr üçün yazılmış Konsert-poeması janrın maraqlı nümunəsi kimi milli ifaçılıq repertuarına daxil olmuşdur. Əsərdə sonata formasına xas olan mövzu təzadlığı, repriza əlamətləri, rondoya xas olan epizod ardıcılılaşması öz əksini tapmışdır. Konsert-poemanın formasını belə təqdim etmək olar: A-B-A₁-C-A₂-D-B-Kadensiya-C-A (koda). Milli məqam-intonasiya elementləri ilə zəngin olan Konsert-poemada bəstəkar bədii-texniki məharətini nümayiş etdirmək üçün pianoçu qarşısında geniş imkanlar açmışdır. Əsərdə belə epizodların sayı yetərincə çoxdur. Geniş Kadensiya ilə yanaşı, həm də D epizodu, sonuncu refren misal ola bilər. Sonataya xas olan cəhətlər sırasında A və B epizodlarının əsas və köməkçi partiya xarakteri daşması, B epizodunun paralel tonallıqda keçməsi, formaya xas olan ekspozisiya, işlənmə və repriza bölmələrinin təcəssümü (Ekspozisiya-A,B epizodları, İşlənmə-D, Repriza-A,B təkrarlanması, əsas tonallığın qayıtması) qeyd oluna bilər. Bundan başqa sonata formasına xas olan təzadlılıq, obraz-emosional məzmununun daim inkişafa uğraması, əsərin sonunda mövzuların vahid tonal mərkəzdə birləşməsi və s. misal ola bilər. Rondo forması isə əsas etibarilə epizodların növbələşməsi, A epizodunun refren rolunu oynayaraq demək olar ki, hər epizoddan sonra təkrarlanması və üstün mövqeyə sahib olması, reprizanı xarakterizə edən məqamda A və B epizodları ilə yanaşı, yenidən C epizodunun da keçməsi və s. ilə özünü göstərir. Bundan başqa, əsərdə konsert janrına xas olan ikili ekspozisiya elementləri də yer almışdır. Buna misal olaraq A və B epizodlarının solistlə bərabər orkestrin də ifasında təkrarlanmasını göstərmək olar. Bundan başqa əsərdə solo partiyasının parlaq xarakteri, alətin bədii-texniki imkanlarını geniş nümayiş etdirməsi, geniş həcmli və inkişafly kadensiyanın yer alması fortepiano konsertlərinə xas olan cəhət kimi qiymətləndirilə bilər.

Bu paragrafda təhlilə cəlb edilən daha bir əsər - Rapsodiya yəhudi xalq musiqi nümunələri əsasında yazılmışdır. O.Rəcəbovun

rapsodiyası altı epizodun *attacca* ardıcılığından təşkil olunmuşdur. İlk nömrə *Allegretto* tempində, 2/4 ölçüdə yazılmış, reçitativ-deklamasiyalı musiqi nömrəsidir. Yəhudi xalq mahnılarının bir çoxunda, o cümlədən “Xava naqıla” mahnısının girişində verilən reçitativ-deklamasiyalı parçanın xarakterik xüsusiyyətləri birinci nömrənin girişində müşahidə edilir. Rapsodiyalarda sıralanan epizodlar bir-birilə sürətli və asta templərin ardıcullaşması ilə də fərqlənir. O.Rəcəbovun rapsodiyasında bu prinsipə əməl olunmuşdur. İkinci nömrədə *Moderato* tempi, 3/4 ölçü verilir. Üçüncü nömrədən başlayaraq həcmnin genişlənməsini müşahidə edirik. Dördüncü nömrə *Moderato* tempində, 2/4 ölçüdə yazılmışdır. Əvvəldən sona qədər stakkatolarla ifası tələb edilən musiqi satirik rəqslər xarakterindədir. Subdominantə səsinin həm natural, həm də alterasiyalı istifadəsi yəhudi rəqsləri üçün xarakterikdir. Bu hal “Xava naqıla” və “7-40” rəqslərində təsadüf edilir.

Bəstəkar yəhudi xalq musiqi nümunələrindən ustalıqla istifadə edərək el şənliyinin təntənəsini, rəqs səhnələrinin coşğusunu və sevincini rəngarəng ifadə vasitələri ilə təsvir etmişdir. Bundan başqa variantlı və variasiyalı inkişaf tipləri, leytməvzunun dəfələrlə təkrar olunması, epizodların təzadlı ardıcılığı rapsodiya janrının səciyyəvi cəhətləri kimi bu əsərdə öz əksini tapmışdır.

Rəqsin səciyyəvi melodik, məqam-intonasiya və ritmik elementləri O.Rəcəbovun iki fortepiano üçün bəstələnmiş “Qaytağı” əsərində də tapmışdır. “*Allegro con brio*” tempində, 4/4 ölçüdə bəstələnmiş ansambl əsəri coşğun və ehtiraslı xarakterə malikdir. Reprizli mürəkkəb üç hissəli formada yazılmışdır. Rəqsin musiqi məzmununa uyğun olaraq kənar hissələr sürətli və ehtiraslı, orta hissə isə lirik xarakter nümayiş etdirir. Pyesdə partiyaların paylaşılması ilə bağlı ansambl xüsusiyyətinə daha çox solo və müşayiət prinsipi ilə qurulması xasdır. İfaçılar arasındakı duet yalnız sonda reprizanın bir qisminə (səkkiz xanə) yaranır. “Qaytağı” ansambl əsəri kimi konsert-pyes xüsusiyyətlərinə malikdir və ifaçılıq repertuarında əsaslı yer tuta bilər.

Fortepiano üçün müxtəlif əsərlərin müəllifi olan O.Rəcəbovun sonatinaları janrın səciyyəvi cəhətlərini özündə birləşdirir. 1 saylı sonatınada birinci hissə sonata (işlənməsiz), ikinci hissə sadə üç

hissəli, üçüncü hissə isə rondo-sonata formasında yazılmışdır. İşlənməmiş sonata formasında yazılmış I hissədə hər bir mövzu həm təqdim edilir, həm də eyni zamanda inkişafa məruz qalır. II hissə, *Andante* sadə üç hissəli formada yazılmışdır. Birinci hissədən fərqli olaraq bəstəkar burada tonal mərkəz prinsipinə riayət etmişdir. Bu hissə c-moll tonallığına əsaslanır, lakin eyni zamanda II hissənin musiqisi “Şüştər” intonasiyaları əsasında qurulmuşdur. Gənc pianoçular üçün nəzərdə tutulan bu əsərdə ifaçının estetik zövqünün müasir musiqi meyarları üzərində qurulmasına təkan verən cəhətlər üstünlük təşkil edir. Xüsusilə, tonal mərkəzdən imtina, çoxsaylı xromatizmlər, mürəkkəb harmonik tərkiblər, obrazın özünəməxsus təfsir forması bunu deməyə əsas verir. Lakin bununla yanaşı sonatının ikinci hissəsində milli məqam-intonasiya əsasının üstünlüyü, formanın klassik ənənələrə dayanan təfsiri əsərin səciyyəvi cəhətləri kimi çıxış edir.

2 sayılı sonatina üç hissədən ibarətdir. a-moll intonasiyaları ilə başlanan birinci hissənin ilk mövzusunda ikinci xanənin sonundan xromatik səslərin eşidilməsi daxili gərginlikdən xəbər verir. İkinci hissə, *Andantino*, sonatının lirik bölməsini təşkil edir. Burada dəyişən metr, çoxqatlı səs tərkibi, rəqətiativ-deklamasiyalı melodiya musiqiyə düşüncəli, təmkinli xarakter vermişdir. Melodiyanın inkişafı xeyli sayda xromatizmlərlə zənginləşmiş olsa da, birinci hissəyə nisbətən burada məqam boyaları daha çox duyulur. Bəstəkar fortepianonun registr-tembr çalarlarından məharətlə istifadə etmişdir. Xüsusilə, müşayiət partiyasında üçüncü oktavanın səslərində zəng cingiltilərinin əks-sədası musiqiyə lirik və bir qədər sirli əhval-ruhiyyə vermişdir. Üçüncü hissə sonatının dinamik gərginliyinin kulminasiyanı təşkil edir. O.Rəcəbovun iki sonatınasında əsas üslub cizgiləri kimi silsilənin üç hissəli quruluşunu saxlamaqla yanaşı, mövzunun özünəməxsus təfsir xüsusiyyəti, faktura növbələşməsi, xromatizmin əsas intonasiya özəyi kimi çıxış etməsi, tonal prinsipin özünəməxsus həlli, eləcə də ifaçılıq tələblərinin sonatina janrının hüdudlarını aşması ilə səciyyəli bədii-texniki çətinliklərini göstərmək olar.

Dissertasiyada aparılan təhlillər **Nəticə** bölməsində yekunlaşdırılır. Təqdim edilmiş dissertasiyanın tədqiqat obyektindən

asılı olaraq təhlilə cəlb edilmiş əsərlər sırasında bəstəkarın kamera-instrumental və kamera-vokal əsərləri yer almışdır. Kamera-vokal əsərlər sırasında kiçik həcmli xor miniatürləri, romanslar, xor üçün işləmələr; kamera-instrumental əsərlər sırasında isə fortepiano üçün kiçik həcmli pyeslər, işləmələr, eləcə də iki fortepiano üçün Qaytağı, “Yəhudi mövzularına Rapsodiya” təhlil edilərək bu janrlarda bəstəkarın səciyyəvi üslub xüsusiyyətləri aşkara çıxarılmışdır. Hər iki sahədə O.Rəcəbovun bəstəkarlıq üslubuna xas olan milli xüsusiyyətlər, xalq musiqisinə yeni yanaşma tərzini nümayiş olunur.

Bəstəkarın kamera-vokal yaradıcılığı “Altı vokaliz”, “Dörd rübai”, a cappella xoru üçün “Segah” muğamı, xalq rəqsləri əsasında on xor işləməsi, mahnı və romans məcmuələri ilə təmsil olunur. Bu silsilələrdə bəstəkarın lirik obrazlar aləmi, poetik və musiqi məzmununun üzvi vəhdəti, eləcə də homofon-harmonik, polifonik üsulların tətbiqi ilə səciyyələnən zəngin üslub xüsusiyyətləri özünü göstərmişdir. İlk növbədə bəstəkarın xalq musiqi yaradıcılığının instrumental janrı olan rəqslərin xor üçün işləməsini qeyd etmək lazımdır. On nömrədən ibarət bu silsilədə bəstəkar instrumental musiqinin xor ifaçılıq ənənələrinə uyğunlaşmasını və vokal təfsirini verməklə yeni addım atmışdır. Bu münasibət monodik ifa tərzinin xas olduğu muğam dəstgahının xor üçün işlənməsində də özünü göstərir. Azərbaycan bəstəkarlarının bu sahədə təcrübələri mövcud olsa da, bəstəkar muğamın improvizasiyalı inkişaf tərzinə malik reçitativ-deklomasiyalı melodik məzmununu xor ifasına xas olan çoxsəslilik elementləri ilə ustalıqla qovuşdurmuşdur. Musiqi və poetik janrların qovuşması nəticəsində yaranan rübai janrında bəstəkarın ərsəyə gələn silsiləsi də kamera-xor janrının maraqlı nümunəsi kimi əhəmiyyət kəsb edir. “Altı vokaliz” silsiləsində isə bəstəkar polifonik ifadə vasitələrini xalq musiqi janrlarının səciyyəvi cəhətləri ilə ustalıqla birləşdirərək maraqlı və özünəməxsus xor nümunələri yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Yaradıcılıq irsinin əhəmiyyətli hissəsini mahnı janrı təşkil edən bəstəkarın zəngin və çoxcəhətli obrazlar aləmi burada özünü parlaq şəkildə büruzə verir. Onun mahnılarında vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, azadlıq, vətənə sevgi, ana məhəbbəti, övlad qayğısı və ehtiramı,

yaradana sitayiş, xalqın qəhrəman oğullarının, şərəfli övladlarının tərənnümü kimi rəngarəng mövzular yer alır.

O.Rəcəbovun kamera yaradıcılığının əhəmiyyətli hissəsini fortepiano musiqisi təşkil edir. Burada kiçik fortepiano miniatürlərindən böyük konsertlərə qədər janrlar əhatə edilir. Bəstəkarın fortepiano aləti üçün musiqisinin əsas hissəsi gənc pianoçular üçün nəzərdə tutulmuş məcmuələrdə toplanmışdır. Onların sırasında “14 miniatür”, “10 pyes”, 50 Azərbaycan xalq mahnı işləmələri, iki sonatina, eləcə də iki fortepiano üçün yazılmış “Qaytağı” və “Yəhudi mövzuları əsasında bəstələnmiş Rapsodiya” yer alır. Son iki pyes konsert repertuarı səviyyəsində işlənmişdir.

Pyeslər silsiləsində yer alan miniatürlərin əsas cəhətləri uşaq dünyasının zəngin fantaziyasını müxtəlif obrazlar, hadisə və əhval-ruhiyyə ilə canlandırmaq, eləcə də musiqi ifadə vasitələrinin, forma, həcm, bədii-texniki ifaçılıq üsullarının sadəliyi ilə səciyyəvidir. “14 miniatür” silsiləsində daha çox period forması, sadə faktura özünü göstərir, 10 pyesdən ibarət silsilə isə müxtəlif obraz-emosional məzmunlu pyeslərdən təşkil olunmuşdur. Bu pyeslərə polifonik fakturanın və işlənmə metodlarının tətbiqi, proqramlılıq, xromatizmlərin istifadəsi, uzaq tonallıqlara modulyasiya və yönəlmələr, çoxsəsli fakturanın hər iki partiyada yer alması və s. kimi cəhətlər xasdır.

Kiçik həcmli fortepiano miniatürlərinin parlaq üslub xüsusiyyətləri bəstəkarın xalq mahnı işləmələrində büruzə verir. İki cildde toplanmış işləmələr uşaq musiqi məktəblərinin müxtəlif mərhələləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onların musiqi dilinə eyni adlı major-minor məqamlarının birgə istifadəsi, enharmonik səslərin, eyni vaxtda səsin həm natural, həm də alterasiyalı vəziyyətinin tətbiqi, mövzunun müxtəlif səslərdə, registrlərdə verilməsi, əsas melodiyanın bas səsinə həvalə edilməsi, tez-tez dəyişən dinamik təzadlılıq, xalq mahnısının musiqi məzmununun olduğu kimi saxlanması, məqam-intonasiya elementlərinin parlaq təzahürü xasdır.

İki fortepiano üçün nəzərdə tutulmuş “Qaytağı” əsərində bəstəkar daha çox solo və müşayiət prinsipindən istifadə etmiş, rəqsin xarakterik cəhətlərini saxlamışdır. Xalq musiqisinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə mühafizəkar münasibət onun xor musiqisində də

müşahidə olunur. “Yəhudi mövzularına Rapsodiya”da isə bəstəkar yəhudi xalqının musiqisinə xas melodiya, ritm, məqam xüsusiyyətlərini tətbiq etməklə yanaşı, fortepianonun bədii-texniki, akustik, tembr və dinamik imkanlarından maksimal şəkildə yararlanmış, parlaq konsert pyesi ərsəyə gətirmişdir.

Beləliklə, O.Rəcəbovun kamera və vokal musiqisinə xas olan üslub xüsusiyyətləri:

- Bəstəkarın kamera və vokal musiqisi həm kiçik, həm də iri həcmli janrları özündə ehtiva etməklə yaradıcılığının böyük bir qismini təşkil edir;

- Burada miniatür janrların üstünlüyü özünü göstərir;

- Xalq musiqisinə özünəməxsus münasibət instrumental janrların xor təfsirində, eləcə də monodik muğam ifasının xor səslənməsində təcəssüm edilən üsul və ifadə tiplərinin tətbiqi ilə səciyyəvidir;

- Xalq musiqi janrlarının səciyyəvi cəhətlərinin qorunub saxlanması əsas prinsip kimi özünü göstərir;

- Kamera-instrumental yaradıcılığında azyaşlı pianoçular üçün nəzərdə tutulmuş janr və formaların üstünlüyü müşahidə edilir;

- Forteplano miniatürlərinə sadə musiqi ifadə vasitələrinin tətbiqi ilə əsərlərin pedaqoji və metodik mahiyyətinin nəzərə alınması xasdır;

- Həcmindən və növündən asılı olmayaraq uşaq həyatını təsvir edən, eləcə də ana-bala münasibətlərini, vətənə sevgi, qəhrəmanlıq və sədaqət hislərini tərənnüm edən obraz-emosional məzmun üstünlük təşkil edir.

Sadalanan bütün bu cəhətlərin əsas hissəsi bəstəkarın musiqili səhnə əsərlərində, eləcə də simfonik musiqisində, iri formalı xor janrlarında da özünü göstərmişdir. Geniş yaradıcı fəaliyyət sahələri ilə məşğul olan, xüsusilə də musiqi tədrisi istiqamətində yeni mərhələnin başlanğıcını qoyan bəstəkar O.Rəcəbov öz əsərlərində hər zaman bu ideyanın təbliğ olunmasına çalışmışdır. Onun əsərlərində humanist mövzuların tərənnümü ilə yanaşı, musiqi tədrisində yeni üsulların tətbiqini dəstəkləyən pedaqoji məsələlərin diqqətdə saxlanması bəstəkarın musiqisinə çoxcəhətlilik, zamanından asılı olmayaraq aktualıq və müasirlik gətirmişdir.

Dissertasiyanın məzmununa uyğun olaraq müəllifin aşağıdakı əsərləri çap olunmuşdur:

1. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbov. Fortepiano üçün iki saylı sonatina // – Bakı: Harmoniya, – 2016. – № 15, – s. 1-4.
2. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbovun fortepiano əsərlərində xalq musiqisinin təzahür xüsusiyyətləri // – Bakı: Harmoniya, – 2017. – № 16, – s. 1-3.
3. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbovun 10 Azərbaycan xalq rəqsi əsasında xor işləmələrinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə dair // IV Uluslararası musiqi və dans kongresinin materialları, – Bodrum: – 19-21 oktyabr, – 2018, – s. 153-157.
4. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbovun fortepiano üçün 1 saylı sonatınası // Doktorant və gənc tədqiqatçıların “Müasir Azərbaycan bəstəkarı və zaman” konfransının materialları, – Bakı: – 11-12 aprel, – 2019, – s. 68-74.
5. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbovun kamera musiqisi // “Musiqişünaslığın aktual problemləri” mövzusunda respublika elmi konfransının materialları, – Bakı: 4-5 dekabr, – 2019, – s. 43-47.
6. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbovun xor üçün “6 vokaliz” silsiləsinin musiqi dilinin xüsusiyyətləri // – Bakı: Sənət akademiyası, – 2019. – № 1(6), – s. 81-86.
7. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbovun fortepiano üçün “14 miniatür” silsiləsi // – Bakı: Musiqi dünyası, – 2019. – №3 (80), – s.103-107.
8. Hübətova E.N. Пьесы для фортепиано видного представителя азербайджанской композиторской школы Огтая Раджабова // – Киев: Вестник Киевского национального университета культуры и искусств, – 2021. № 4(1), – с. 140-151.
9. Hübətova E.N. Oqtay Rəcəbovun vokal yaradıcılığının səciyyəvi xüsusiyyətləri // – Naxçıvan: Axtarışlar, – 2021. – №2, – s.225-229.

Dissertasiyanın müdafiəsi 7 oktyabr 2022-ci il tarixində saat 14:00 Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Şəmsi Bədəlbəyli küç., 98.

Dissertasiya ilə Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 7 sentyabr 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 05.09.2022

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 41 796

Tiraj: 100